

сандрівна виступала з науковими доповідями. Результатом співпраці із закордонними спеціалістами стала велика спільна узагальнювальна праця «Progress in Old World Paleoethnobotany».

У 1992 р. Галина Олександрівна захистила докторську дисертацію «Культурные растения Украины от неолита до средневековья».

Г.О. Пашкевич є автором близько 200 наукових праць, серед яких, крім вищезазначеної, ще три монографії: «Палеоботаническая характеристика опорных разрезов четвертичных (антропогенных) отложений средней и южной части Украины» (8,11 д. а., в співавторстві),

«Палеоэтноботанические находки на территории Украины» (11,7 д. а.), «Рільництво племен три-пільської культури» (15,5 д. а. в співавторстві) та монографія в журналі «STRA-TUM» 2003—2004 № 3 «Палеоэтноботанические исследования Ольвии и ее окружи (7 д. а.).

Г.О. Пашкевич є членом Ученої ради із захисту дисертацій Інституту геології НАН України.

Зичимо Галині Олександрівні міцного здоров'я, творчої наснаги й подальших успішних жнив на палеоботанічній ниві.

Д.П. НЕДОПАКО

В.М. Зінько

МІЖНАРОДНА КОНФЕРЕНЦІЯ «VII БОСПОРСЬКІ ЧИТАННЯ»

20—24 травня 2006 р. у м. Керч (АР Крим, Україна) відбулася щорічна міжнародна археологічна конференція «VII Боспорські читання» на тему «Боспор Кімерійський та варварський світ у період античності та середньовіччя. Ойкос». Організували цей науковий форум Кримське відділення інституту сходознавства НАН України (керівник — д.і.н. О.І. Айбабін) та Центр археологічних досліджень Фонду «Деметра» (директор — д.і.н. В.М. Зінько), за участі Керченського історико-культурного заповідника (директор — Н.В. Галченко) і Фонду «Кімеріада» (м. Москва). Конференцію було присвячено 180-річчю Керченського музею старовини.

Оргкомітет конференції отримав понад 110 тез доповідей, проте не всі вони відповідали тематиці, тому зібратися біля стін давнього боспорського міста Мірмекія змогли не всі охочі. В роботі конференції взяли участь близько 90 спеціалістів із академічних центрів, музеїв, вищих навчальних закладів Сімферополя, Керчі, Севастополя, Харкова, Києва, Москви, Санкт-Петербурга, Тули, Нижнього Новгорода, Білгорода, Красноярська, Ростова-на-Дону, а також Польщі, Німеччини та Данії. Найчисленнішими були делегації Інституту археології НАН України на чолі з членом-кореспондентом НАН України С.Д. Крижицьким та д.і.н. Г.Ю. Івакіним, а

також Кримського відділу Інституту сходознавства НАН України.

Після урочистого відкриття на першому пленарному засіданні під керівництвом С.Д. Крижицького було заслухано чотири доповіді з ранньої історії Боспору та Ольвії. **Л.І. Граціанська** (Москва) в доповіді «Деякі зауваження про ойкос термінологічний та ойкос текстологічний» звернула увагу учасників конференції на те, що в сучасній історичній та археологічній науці значення терміна «ойкос» роздвоєне. Визнаючи можливість вживання цього терміна в сучасній археології щодо еллінського будинку-будівлі-садиби чи в економічній та соціальній історії як нероздільної назви господарства, майна та будівлі, що належали одному будинку-сім'ї, дослідниця вказала на відому його фантомність, особливо похідного терміна «ойкосне господарство».

Важливі питання облаштування найближчої до поліса ойкумени — хори — на ранньому етапі історії Боспору порушили **О.О. Завойкін** та **О.О. Масленніков** (Москва) в доповіді «Специфіка освоєння сільських територій Східного Криму і Таманського півострова в VI—V ст. до н. е.» У зазначеному процесі дослідники виділили три періоди і наголосили на певній асинхронності в освоєнні полісних хор азіяської та європейської частин Боспору. В доповіді «До питання про вибір місця та спрямованості господарчої діяльності Ягорлицького поселення» **М.М. Ієвлев** та

© В.М. ЗІНЬКО, 2007

Н.І. Мінаєва (Київ) проаналізували роль Ягорлицького поселення в процесі формування Ольвійської держави. **В.М. Зінько** (Керч) у доповіді «Будівлі VI—V ст. до н. е. полісної хори європейського Боспору» на основі найновіших археологічних матеріалів детально розглянув процес формування полісних хор міст європейського узбережжя Боспору Кімерійського в VI—V ст. до н. е. Особливу увагу було звернено на поетапний характер освоєння полісних земель.

Після нетривалої перерви засідання було продовжено доповіддю **С.Д. Крижицького** (Київ) «Вертикальна структура еллінських будинків Ольвії», у якій уперше було розглянуто питання про вертикальну структуру будинків: кількість та характер поверхів, можливості використання їх приміщень як житлових, господарчих або робочих. В Ольвії існували будівлі чотирьох об'ємно-просторових типів, з яких найпоширенішими були будинки з наземними та підвальними поверхами. Аналогічну проблему, але вже на прикладі Херсонеса розглядала **А.В. Буйських** (Київ) у доповіді «До питання про кількість поверхів у житлових будинках Херсонеса». Дослідниця дійшла висновку, що локальна будівельна традиція зумовила появу індивідуального напрямку в північнопричорноморському житлобудівництві, результатом якого став оригінальний, невідомий у Середземномор'ї тип житлового будинку з підвалами.

Н.А. Лейпунська (Київ) у доповіді «Північний квартал і оборона в Нижньому місті Ольвії» підбила підсумки археологічних досліджень у північній частині Ольвії. Особливо важливим є відкриття решток оборонної стіни, що дало змогу уточнити деякі моменти в історичній топографії Ольвії. У доповіді «Планувальні особливості двох мірмекійських споруд V—IV ст. до н. е. «кімнати з віттарями» чи кімнати-«ойкоси»?» **Д.Е. Чистова** (С.-Петербург) було запропоновано нове бачення матеріалів розкопок Мірмекія В.Ф. Гайдукевича та молодих петербурзьких дослідників. Вивченню проблеми поліса на прикладі Боспорського міста Кітей було присвячено доповідь **Є.О. Молева** (Н.-Новгород) «Патрида кітидів». На основі аналізу письмових та археологічних джерел дослідник констатував, що протягом близько тисячоліття Кітей зберігав статус поліса, був центром сільськогосподарської території (хори), ремесла і торгівлі, мав досить потужну систему оборони.

Ранкове засідання завершилось обговоренням заслуханих доповідей, що інколи переходило в гостру дискусію.

Денне засідання під керівництвом Є.О. Молева відкрилося доповіддю **О.Ю. Соколової** (С.-Петербург) «Про культ Діоніса в Німфеї», у якій було наведено численні археологічні свідчен-

ня про значення діонісійського культу для боспорського міста Німфея. У доповіді **Скржинської М.В.** (Київ) «Тварини в оселях боспорян» наведено цікаві свідчення, що дають змогу скласти загальне уявлення про роль домашніх тварин в оселях боспорян. Цікавих висновків дійшли **Н.В. Молева** та **Н.В. Скаалкіна** (Н.-Новгород) у доповіді «Сім'я та демографічна ситуація на Боспорі в III—I ст. до н. е.» Родина елліністичного періоду на Боспорі була моногамною, численною, з сильними патріархальними традиціями.

Решту доповідей було присвячено деяким групам знахідок із розкопок поселень та могильників. Так, **Д.В. Журавльов** (Москва) в доповіді «Про одну групу «браслетів», або Кельтський міраж в Криму» спростував належність певного типу прикрас до предметів, створених під впливом кельтів. **Піа Булгадер Вілде** (Орхус) у доповіді «Mouldmade bowls from Olbia, Sector NGS: an overview» представила результати дослідження рельєфних чаш із розкопок Ольвії. Питання використання в поховальному обряді певних типів червонолакових посудин порушив **В.А. Христановський** (С.-Петербург) у доповіді «Червонолаковий столовий посуд як поховальний інвентар (за матеріалами розкопок некрополя Ілурат)».

Після перерви відбулася постерна сесія, на якій було заслухано, а потім обговорено стендові доповіді **Д.В. Бейліна** (Керч) «Античні укріплення європейського берега північної переправи через Боспор Кімерійський», **М.Ю. Вахтіної** (С.-Петербург) «Розписна архаїчна кераміка з розкопок Порфмія (до загальної характеристики матеріалу)», **Е.В. Власової** (С.-Петербург) «Античні автори про скіфські посудини», **Н.А. Гаврилюк** (Київ) «Масовий археологічний матеріал у визначенні функціонального призначення приміщень (на прикладі господарських споруд ділянки НГС Ольвії)», **Г.П. Гарбузова** (Ростов-на-Дону) «Моделювання оптичних властивостей фотоознак нелінійного межування Таманського півострова», **Д.В. Григор'єва** (Красноярськ) «Про збройний комплекс Боспору», **Д.В. Журавльова**, **Н.В. Биковської**, **А.Л. Желтікової** (Москва, Керч) «До видання корпусу світильників Керченського заповідника. — Т. 1. Світильники другої половини VI — початку III ст. до н. е.», **Е.Н. Іларіошкіна** (Керч) «Аграрні культури Боспору», **О.Н. Мельникова** (Миколаїв) «Функціональні відхилення монетної системи Боспору III ст. до н. е.», **С. Садовскі** (Люблін) «Мечі та кинджали з кільцевим навершям руків'я. Нарис дослідницької проблематики», **С.Л. Смекалова** (С.-Петербург) «Археологічна карта Східного Криму. Щоденники **В.В. Веселова** і роботи сучасних авторів. По-

рівняння», *С.О. Шестакова* (Керч) «Кам'яні господарські знаряддя в будинках боспорян (на основі колекції КХ Керченського музею)», *J. Hourmouziadis* (Berlin) «Numismatic History of Phanagoria Coins from the Munzkabinett Berlin, the Hourmouziadis Collection, and Publications».

Наступного дня учасники конференції відвідали античні та середньовічні пам'ятки Керчі, а також взяли участь у відкритті нової великої виставки в Керченському археологічному музеї, присвяченої його 180-річному ювілею. Начальники боспорських експедицій, які отримують гранти від фондів «Деметра» (Керч) та фонду «Кімеріада» (Москва), традиційно зібралися в конференц-залі приміщення Центру археологічних досліджень фонду «Деметра» для обговорення результатів польового сезону 2005 р. та завдань на 2006 р.

Ранкове пленарне засідання четвертого дня конференції відкрилося доповіддю *В.В. Крапівної* (Київ) «Про забудову Ольвії наприкінці III—IV ст. до н. е.». На основі розкопок у Верхньому та Нижньому містах Ольвії дослідниця констатувала, що в зазначений період в цілому зберігалися античні традиції планування та будівельної техніки будинків, хоча дещо погіршилася їх якість, імовірно, через економічні проблеми. В доповіді *В.П. Власова* (Сімферополь) «Боспор та етнічні міграції у Криму в римський час (за матеріалами ліпної кераміки)» було проаналізовано трансформацію у боспорському ліпному керамічному комплексі, очевидно, пов'язану з переселенням племен, що раніше проживали на Північному Кавказі. Сакральні об'єкти в системі забудови одного з боспорських городищ стали предметом розгляду *В.Г. Зубарева* та *А.А. Крайневої* (Тула) в доповіді «Сакральні об'єкти в забудові північного кварталу городища «Белінське». *І.Н. Храпунов, С.А. Мульд* (Сімферополь) у доповіді «Поховання жінок у могильнику Нейзац» дійшли висновку, що поховальний обряд та інвентар жіночих поховань засвідчує їх належність до пізньосарматської археологічної культури, а точніше, її кримського варіанта.

Решту доповідей було присвячено ранньовізантійській історії. Так, *О.І. Айбабін* (Сімферополь) у доповіді «Візантійська політика в Криму кінця VI ст.» зазначив, що Візантія на Кримському півострові намагалася закріпитися в двох стратегічно важливих регіонах півострова — на Боспорі та Південно-Західному Криму. Матеріали розкопок у південно-західній частині Другої гряди Кримських гір дали змогу досліднику датувати будівництво укріплень на плато Мангуп, Ескі-Кермен, Чуфут-Кале, Баклі та захисних споруд на Тепе-Кермені останньою чвертю VI ст. до н. е. У доповіді *Е.А. Хайреді-*

нової (Сімферополь) «Вплив візантійської моди на костюм варварів Південно-Західного Криму в VI—VII ст.» було розглянуто популярні у варварів аксесуари одягу (фібули, пряжки, деталі ремінного гарнітуру) і прикраси, привезені з Візантії та вироблені в майстернях Боспору і Херсонеса.

Б. Нізабитовська (Люблін) у доповіді «Елементи південного кола готських культур із могильника Ульове, пос. Люблінське» виділила дві фази у використанні могильника та розглянула кілька груп фібул. Доповідь *М. Мончинської* (Лодзь) «Розповсюдження типів фібул у Барбарікумі та проблеми картографії» стала чудовим прикладом методу картографування конкретних типів археологічних артефактів, що рідко використовується дослідниками Східної Європи. Отримані результати дали змогу вирішити низку принципово важливих питань із міграції груп населення вглиб Барбарікуму. В доповіді *С. Жегжулки* (Варшава) «Ще раз про фрагменти кінської упряжі з Керченського музею давнини» було репрезентовано цікавий матеріал та нові факти про деякі знахідки з Керченського музею. На завершення ранкової сесії учасники конференції обговорили прослухані доповіді.

На денній сесії було заслухано 7 доповідей із ранньосередньовічної історії та археології. Так, *С.Б. Сорочан* (Харків) у доповіді «Ще раз про кіри візантійського Херсона» знову звернувся до дискусійного питання визначення статусу влади візантійського Херсона. Розгляд найновіших результатів археологічних розкопок представив *А.Г. Герцен* (Сімферополь) у доповіді «Ранньовізантійський період в історії Дороса-Мангуп за археологічними джерелами». Доповідь «Кинджали типу Хазанов-V в Середньому Придніпров'ї» *М.Є. Левади* (Київ) порушила питання щодо перебування в Середньому Придніпров'ї одного з аланських племен. *М.Ф. Федосєєв* (Керч) у доповіді «Ойкос серед могил» розглянув можливість використання монументальних античних склепів Боспору як жител у ранньосередньовічний час. Доповідь «Десятинна церква: нові дослідження (попередні повідомлення)» *Г.Ю. Івакіна* та *О.М. Іоаннісяна* (Київ, С.-Петербург) було присвячено новим дослідженням ключової пам'ятки давньоруської архітектури — Десятинної церкви. *О.О. Тортика* (Харків) у доповіді «Доно-Донецький річний шлях, лісостепове Подінців'я і візантійська Таврика в VIII—X ст.: характер та напрямок торговельних зв'язків» констатував, що схема торгівлі між візантійськими центрами Криму і варварською периферією Східної Європи в хазарський час у цілому відтворювала елементи античної моделі.

На останній постерній сесії було представлено стендові доповіді *М.О. Алексєєнко* (Севастополь) «Догенуезька нумізматики на території

фортеці Чембало», **Ю.Л. Бєліка** (Керч) «Елементи гідротехнічної системи фортеці «Ені-кале», **М.М. Болгова, С.М. Прокопенко** (Білгород) «М.П. Кондаков і класична давнина Північного Причорномор'я», **І.О. Завадського** (Сімферополь) «Будівельна кераміка з розкопок середньовічної садиби Ескі-Кермена», **О.В. Зінько** (Сімферополь) «Пізньюантичний житлово-господарчий комплекс із розкопок Тірітаки», **О.О. Зінько** (Керч) «Зображення птахів у пан-тікапейських склепах IV—V ст. до н. е.», **Н.Л. Кучеревської** (Київ) «Реставрація античної стели зі збірки лапідарію», **О.С. Мавріна** «Кримське ханство і генуезька Кафа напередодні завоювання (1466—1475 рр.)», **Т.А. Матковської** (Керч) «Неопубліковані стели із керченського лапідарію», **В.Є. Науменко** (Сімферополь) «Візантійська фема і політичні процеси в Тавриці в середині IX — початку X ст.», **Л.Ю. Пономорьова** (Керч) «До історії археологічного вивчення салтово-маяцького поселення на городищі Тірітака», **В.Ф. Радочина** (Сімферополь) «Палеопатологічні аспекти дослідження давнього населення (за матеріалами некрополя біля с. Лучисте)», **К.Б. Фірсова** (Москва) «Розкопки

Г.Д. Філімончикова на некрополі городища Керменчик 1879 року», **Ф.Х. Хайбулаєва** (Сімферополь) «Рукопис XIX ст. про Крим».

У заключній дискусії було підбито основні підсумки VII Боспорських читань та обговорено питання подальших археологічних конференцій на Боспорі. Всі учасники конференції наголосили на високому рівні доповідей і постерів та чудовій підготовці форуму. З нагоди конференції було видано чергові 10-й та 11-й томи «Боспорських досліджень», а також збірку наукових матеріалів міжнародної археологічної конференції «Боспорские чтения. Вып. VII. Боспор Киммерийский и варварский мир в период античности и средневековья. Ойкос» / Ред.-сост. В.Н. Зінько. — Керчь, 2006. — 368 с. Також відбулася презентація нового тому археологічних колекцій із зібрання Керченського історико-культурного заповідника. Колектив авторів на чолі з М.Г. Абрамзоном і художній редактор видавництва «Мистецтво» А.Л. Прибега репрезентували каталог «Клады античных монет» (К.: Мистецтво, 2006. — 240 с.: ил. (Нумизмат. коллекция. — Т. 1. — Рез. на англ. яз.).

Одержано 03.11.2006

СВІТЛОЇ ПАМ'ЯТІ ВАЛЕНТИНИ ОЛЕКСІЇВНИ ПЕТРАШЕНКО

14 грудня 2006 р. залишила нас і цей світ Валентина Олексіївна Петрашенко.

Валентина Олексіївна Тимченко народилася 14 грудня 1950 р. у с. Чемер Олишевського р-ну на Чернігівщині. У 1968 р. вона зі срібною медаллю закінчила боярську СШ № 3. Ще школяркою Валентина Олексіївна захоплювалася туризмом та краєзнавством, їздила з друзями в Карпати, Крим, на Кавказ. Навички, отримані у турпоходах, допомогли їй у майбутньому під час роботи в багатьох експедиціях. Участь у роботі Зарубського загону (під керівництвом С.В. Максимова) Канівської експедиції ІА АН УРСР 1969 р. мала для молододі дівчини вирішальне значення не лише у виборі професії (того ж року вона вступила на вечірнє відділення історичного факультету Київського державного університету),

але й дала змогу назавжди закохатись у привабливу таємничість цього регіону, вивченню пам'яток якого Валентина Олексіївна присвятила усе своє життя.

Студенткою вона брала участь у розкопках таких відомих археологічних пам'яток, як Пилипенкова Гора і Бабина Гора. Валентина Олексіївна послідовно пройшла всі посадові шаблі Інституту археології, почавши працювати лаборантом відділу слов'янської і середньовічної археології у квітні 1973 р. Отримавши в 1975 р. університетський диплом із відзнакою, В.О. Петрашенко почала працювати старшим лаборантом відділу ранньозалізного віку, а у 1977 р. її було переведено до лабораторії камеральної обробки археологічних матеріалів. Це знайомство з археологічним матеріалом різних епох та територій (крім Канівщини, Валентина Олексіївна працювала на Дністрі (1975)

© В.К. КОЗЮБА, 2007